

Dit artikel is verschenen in Annemarie Meyer, Anne Siebesma (red.), *Zoals de Vader mij gezonden heeft, zo zend ik u. Apostelen: kerk in beweging*, Antwerpen 2019, p. 43-58

OEFENEN BIJ HET LEVEN: DE PAROCHIE ALS GEMEENSCHAP VAN LEERLINGEN

Sake Stoppels

Een Poolse priester bezoekt in 1947 Nederland. Hij maakt kennis met de Nederlandse kerkprovincie. Hij constateert dat de organisatie tiptop in orde is, maar ziet ook een heel kwetsbare basis: het persoonlijke gebedsleven en de geloofsverdieping (Stassen & van der Helm, 2016, 92-93). Jaren later zal deze priester paus worden.

1. Mensen ‘van de weg’

Binnen de protestantse wereld, waar ik deel van uitmaak, is er een groeiende interesse in wat we ‘discipelschap’ kunnen noemen. Bepaald niet iedereen is gecharmeerd van het woord – sommigen zijn er zelfs allergisch voor – maar de gedachte erachter wordt breed gedeeld. Gelovigen zijn leerlingen van Jezus Christus en dus is het zaak daarvoor zo goed mogelijk kaders te bieden. Kerklidmaatschap betekent immers niet per definitie dat we geloofsleerlingen zijn. Cruciaal is daarmee de vraag hoe we binnen de kerk ‘het risico’ op een persoonlijk doorleefd geloof en waarachtige navolging van Jezus Christus zo groot mogelijk kunnen maken. Inmiddels weten we binnen de kerk heel goed dat lang niet alles maakbaar is, maar dat neemt niet weg dat het wel degelijk mogelijk is ‘risico-bevorderende’ manieren van kerk-zijn te stimuleren. Daarover gaat dit artikel. Hoe kan de kerk mensen helpen zich te ontwikkelen van ‘kerkmensen’ tot geloofsleerlingen die zich willen toewijden aan Jezus Christus en het leven dat hij zocht en leefde?

Het gaat hier om een veelzijdige thematiek, die in de ruimte van een artikel uiteraard slechts zeer beperkt aan de orde kan komen. Daarom concentreer ik me op enkele facetten van discipelschap die in mijn ogen ook binnen de rooms-katholieke traditie urgentie hebben. Ik schrijf hierover als protestantse outsider, maar vooral als iemand die de oecumene een warm hart toedraagt en meent dat kerken elkaar hierin tot steun kunnen zijn. Protestanten en katholieken zijn in hetzelfde bedje ziek (een mooie Vlaamse uitdrukking!). Dit artikel wil primair een uitnodiging zijn om samen te zoeken naar goede medicijnen.

Ik begin met een bespreking van drie katholieke praktijksituaties die in mijn ogen aanleiding geven voor bezinning en het zoeken naar vernieuwing. Deze drie kritische beschouwingen zijn uiteraard niet het hele rooms-katholieke verhaal, maar ze helpen wel om goed zicht te krijgen op de uitdagingen die er liggen. Ik vat die uitdaging vervolgens samen onder het

kopje *'back to basics'*. We zullen in de kerk terug moeten naar de basale vragen die raken aan de fundamenten van ons geloof. We gaan het niet redden met enkel cosmetische veranderingen. Ik werk deze beweging uit in vier richtingen. Allereerst vraag ik aandacht voor het oefenen van receptiviteit. Hoe ontvankelijk is de parochie voor de stem van Godswege? Hiermee verbonden is er in de tweede plaats bezinning nodig op de plek van de Bijbel binnen de geloofsgemeenschap. In de derde plaats vraag ik aandacht voor het vruchtbare van 'tweepoligheid', dat wil zeggen de participatie van gelovigen aan tenminste twee vormen van (geloofs)gemeenschap. Tenslotte concentreer ik me op pastores en andere leidinggevendenden binnen de geloofsgemeenschappen. Hoe kunnen zij meer de rol van 'vermenigvuldiger' aannemen?

2. Drie praktijkervaringen

De theoloog Menco van Koningsveld promoveerde in 2005 op een empirische studie naar activiteit en vitaliteit in de parochie. Hij beperkte zich tot onderzoek in een drietal parochies in het bisdom Utrecht, het bisdom waaraan hij als permanent diaken destijds was verbonden voor vorming en toerusting. De uitkomsten van dit onderzoek stemmen bepaald niet vrolijk; ze zijn zelfs onthutsend te noemen. Wat me trof, was onder andere zijn constatering dat er amper het besef is dat de kerk meer is dan mensenwerk. Dat de kerk – zoals Van Koningsveld dat verwoordt – 'Sacrament van de Geest' is, wordt niet sterk beleefd. Op grond van de uitkomsten van zijn onderzoek meent Van Koningsveld zelfs te moeten waarschuwen voor het oprukken van de vrijwilliger in de parochie. De kans op 'kolonisering' van de geloofsgemeenschap door de vrijwilligers is in zijn ogen bepaald niet ondenkbaar. Kerk zijn wordt dan een onderonsje van actieve leden, gespeend van gelovig engagement en gastvrijheid jegens 'de vreemdeling'. De uitkomsten van het onderzoek zijn zorgwekkend. Ze komen ook als een boemerang terug bij pastores: hoe vruchtbaar is hun geestelijk leiderschap? Van Koningsveld ziet echter nog wel degelijk kansen voor de parochie. Hij benoemt daarbij nadrukkelijk het grote gewicht van de persoonlijke relatie van de gelovige met Christus. Daar ligt in zijn ogen het fundament van iedere vitale geloofsgemeenschap (Van Koningsveld, 2005).

Een tweede ervaring brengt ons in dezelfde sfeer. Het betreft een analyse van een lokaal opbouwproces in Mariënheem, een klein dorp in het oosten van Nederland. De plaatselijke parochie zoekt naar haar toekomst en hecht daarbij sterk aan haar betekenis voor het hele dorp. De theoloog Bernard Höfte analyseert dit proces. Hij ziet daarbij zowel de kracht van het proces als de zwakte. De kracht ziet hij in het verlangen breed dienstbaar te willen zijn aan het dorpsleven. De kerk wordt beleefd als behorend bij het dorp. Ze is verweven met het 'gewone' leven. Veel zwakker acht hij de inhoudelijke geloofsreflectie binnen de parochie.

Godsdienst en religie hebben zeker van doen met verbindingen zoeken en relatievorming. Maar alle accent lijkt hier te liggen op de horizontale relaties. Geloven wordt heel sterk geassocieerd met woorden als zorg, verbondenheid, openheid, ruimte. Op zich allemaal prijzenswaardig. Maar de vraag is wat geloven hier inhoudelijk betekent en wat het van doen heeft met Godsbesef en de relatie tot God. Als je het katholieke geloof als een gegeven neemt, verlies je makkelijk uit het oog dat dit aspect geloof juist niet meer vanzelfsprekend is en het dus belangrijk is dit opnieuw te thematiseren. (Höfte, 2017, 23)

In een korte reactie op deze analyse reageerde het pastorale team dat medeverantwoordelijk is voor de geloofsgemeenschap in Mariënheem positief. Ze zien hier voor zichzelf een belangrijke en uitdagende taak, maar voegen er direct aan toe dat er veel zaken zijn die de aandacht voor zaken als identiteit en spiritualiteit afleiden (Höfte, 2017, 25).

Een derde ervaring komt uit de koker van kerkjurist en publicist Rik Torfs. Hij schreef in november 2018 in het – van origine protestantse – Nederlandse dagblad ‘Trouw’ een uitvoerig artikel over de Rooms-Katholieke Kerk. Hij was daarin heel scherp over specifieke elementen binnen de Kerk. Zo schreef hij onder meer het volgende:

Wanneer ik tijdens lezingen vraag hoeveel kardinalen gelovig zijn (‘een vaag percentage is al een fijn antwoord’) barst het publiek in lachen uit. Komaan, dat moet een grap zijn. Ik vind het een serieuze vraag. Ze vloeit voort uit dertig jaar ervaring als hoogleraar kerkelijk recht, uit gesprekken met een paar honderd priesterstudenten en afgestudeerden. Soms zijn hoge Vaticaanse functionarissen ex-gelovigen die te oud zijn geworden om voor een ander beroep te kiezen. Dat hoeft niet eens een ramp te zijn als ze hun werk goed doen. Toch rijst de vraag hoe het komt dat het ongeloof zo vanzelfsprekend is geworden, tot in kerkelijke kringen toe. Wat ik ondertussen minder dan ooit wil aannemen, is dat een kerkcrisis volkomen los kan staan van een wankelend geloof. Nochtans meenden vele experts, theologen en kerkjuristen, tot rond de eeuwwisseling dat zulks wel het geval was. De kerk ging door zwaar weer, dachten ze. Maar de boodschap van Christus blijft overeind. Ze vergisten zich. (Torfs, 2018)

3. Back to basics

Deze drie praktijkberichten wijzen alle in dezelfde richting: de noodzaak om ‘back to basics’ te gaan en het geloofsgesprek hoog op de kerkelijke agenda te plaatsen. Dat geldt overigens voor de protestantse kerken evenzeer als voor de Rooms-Katholieke Kerk. Bernard Höfte zou bijvoorbeeld bij het recente protestantse boek ‘Sporen van God in het dorp’ (Gelderloos, 2018), over de plaats van de kerk in het dorp, tot een soortgelijke analyse als voor Mariënheem zijn gekomen. Ook hier is de beweging vooral ‘naar buiten’, terwijl de reis ‘naar binnen’ niet of nauwelijks in beeld komt. In termen van de zogenaamde *golden circle* van Simon Sinek gaat in het functioneren van parochies en gemeenten de aandacht vooral uit naar het *how* en *what* van kerk-zijn en veel minder naar het *why*. Juist dit *why* is voor Sinek echter het hart van de cirkel. Pas als je helder hebt *waarom* je iets wilt en wat je doel is, kun je vruchtbaar zoeken naar *hoe* je die drive vorm kunt geven. Vanuit die hoe-vraag ontstaan dan de activiteiten, dus dat *wat* je concreet gaat doen. De beweging in de cirkel is van binnen naar buiten. Parochies zijn echter

vaak druk met concrete activiteiten (het 'what'), vinden lang niet altijd tijd voor reflectie over het 'how' van wat ze doen en nemen vaak nog minder tijd voor reflectie op het *why* van hun bestaan. Naar mijn overtuiging zullen we in deze tijd echter 'voorbij de vanzelfsprekendheid' intensief aan de slag moeten met vragen die raken aan het *why* van de kerk. Als ik het op scherp mag zetten met een paar vragen: Wat gaat er verloren als de kerk haar deuren sluit? Wat is haar bron? Is ze meer dan wat wij ervan maken? Heeft de kerk een *unique selling point*? Ook al hebben velen een afkeer van bijvoorbeeld zo'n laatste formulering, wat blijft is de absolute noodzaak om terug te gaan naar zeer fundamentele vragen.

De Nederlandse, protestantse theoloog Harry Kuitert zei ooit dat we vroeger onze geloofsdoos ongeopend doorgaven aan de volgende generatie. Je ging ervan uit dat de inhoud deugde. Nu ligt dat anders. Geloven is absoluut niet meer vanzelfsprekend. De doos moet open. Dat besef lijkt binnen de kerken te groeien. Op dit punt werd ik een paar jaar geleden sterk getroffen door de bijdrage van Stijn Van den Bossche in de LOGOS-bundel van 2014. Hij schrijft onder meer dat 'overerving' dient plaats te maken voor 'initiatie'. Geloven als enkel culturele dimensie van het mens-zijn is voorbij. Zonder persoonlijke toewending en toewijding kan de geloofstraditie niet worden doorgegeven. "De 'christen' die thuis is in het geloof, maakt plaats voor de 'leerling' van Jezus, die altijd onderweg blijft in 'christen worden'" (Van den Bossche, 2014, 86). Instemmend haalt hij een verklaring van de Belgische bisschoppen uit 2006 aan: "De toekomst van de kerk hangt af van mensen die God in hun leven hebben ontdekt, Christus hebben ontmoet en voor wie het evangelie een woord van leven is geworden" (Van den Bossche, 2014, 85).

"*Christianus est in fieri*", zei de reformator Maarten Luther ooit, refererend aan Romeinen 12,2, waarin wordt opgeroepen tot een 'metamorfose' van ons mens-zijn (Furet 1968, 149 ev.). Christenen zijn uiteindelijk geen mensen van de (vaste) zitplaats, maar 'van de Weg' (Hand 9,2). Onderweg leren ze, veranderen ze en groeien ze uit tot waarachtige volgelingen van Jezus Christus.

4. Leerling zijn is niet vanzelfsprekend

In een plaatselijke gemeente binnen het verband van de Protestantse Kerk in Nederland was gekozen voor het centraal zetten van het leerling van Jezus zijn. "We zijn een open gemeenschap van leerlingen van Jezus Christus in onze woonplaats", luidde de eerste zin van het concept van hun *mission statement*. Toen deze zin werd gepresenteerd op een gemeentevergadering, was de eerste reactie tamelijk vernietigend: "Hebben jullie nu werkelijk anderhalf jaar nodig gehad om dit te verzinnen!?" Deze primaire reactie was ergens heel begrijpelijk, want uiteraard zijn we in de kerk leerlingen van Jezus Christus. Maar dat 'uiteraard' verdampte wel toen erover door werd gesproken. De keuze voor leerling-zijn veronderstelt dat je wilt leren en ook daadwerkelijk leert. Maar gebeurt dat ook? En zo ja, waar en hoe dan? En wat leren we dan? Dat schijnbaar onnozele eerste zinnetje van het statement

bleek veel existentiëler te zijn dan het leek. “Natuurlijk wil ik een leerling van Jezus zijn, maar over de vraag wat ik dan leer en wat ik zou willen leren, heb ik eigenlijk nog nooit nagedacht”, zei iemand bijvoorbeeld. Gaandeweg bleek dat achter die ene simpele zin een hele wereld schuilging, een wereld die erom vroeg ontdekt te worden.

Een aantal jaar geleden verscheen een Nederlandse vertaling van een boek van Mike Breen en Steve Cockram over discipelschap (2011). De auteurs zeggen dat een kerk allerm minst garant staat voor discipelschap, terwijl het omgekeerde wel het geval is: discipelschap leidt tot kerkvorming. Daarmee provoceren ze de gangbare manier waarop we naar de kerk kijken. Je kunt – zeker vanuit de rooms-katholieke ecclesiologie – je twijfels hebben bij die radicale omkering, maar prikkelend is het wel. Kerk-zijn is niet per definitie het begin van discipelschap. Het is zinnig om deze stelling in gedachten te houden bij ons denken over de kerk. Zonder ‘godsdiens toefening’ is er uiteindelijk geen kerk, want ze zal altijd ook oefenschool moeten zijn. Vanuit die overtuiging schreef ik het boek *Oefenruimte* (Stoppels, 2013). Centraal staat in dit boek de vraag hoe we in de kerk kunnen werken aan een cultuur van leren geloven. Zoals hierboven al gezegd, wil ik een viertal aspecten van dit ‘geloofsleren’ – of, zo men wil, het ontwikkelen van discipelschap – uitwerken. Onderstaande uitwerking is fragmentarisch en uiteraard allerm minst het hele verhaal. Er is nog veel meer te zeggen (en te doen). Als dit artikel daartoe uitnodigt, heeft het aan zijn doel beantwoord.

5. Ontvankelijkheid leren

De drie hierboven genoemde praktijkervaringen hebben me ertoe gebracht dit element van leerling-zijn voorop te zetten. Als we geloven dat de kerk geen puur menselijk initiatief is, maar primair vrucht van de Geest, dan is het zaak om te ontdekken hoe kerk-zijn meer kan zijn dan enkel het resultaat van onze inspanningen. Het gaat hier om een allesbepalende kernvraag in het denken over de kerk. De kerk belijdt dat ze niet zichzelf in het leven heeft geroepen, maar dat ze haar leven dankt aan haar Heer, Jezus Christus, en dat ze het moet hebben van de adem van de Geest. Mogelijk zal niet iedereen dergelijke bewoordingen kiezen, maar breed leeft het besef dat de kerk het niet van zichzelf moet hebben. Ze leeft van ‘een krachtbron’ die de hare niet is. De kerk kent daarmee uiteindelijk ook niet iets als ‘zelfbeschikking’. In dogmatische zin is die stelling misschien wel mee te maken, maar het wordt pas echt spannend als we nadenken over de vraag wat deze theologische positionering betekent voor de praktijk van parochies en gemeenten.

Menco van Koningsveld constateerde dat, in de praktijk van de door hem onderzochte parochies, het besef dat de kerk ‘Sacrament van de Geest’ is, nauwelijks leefde. Dat is geen uitzonderlijke constatering. In onze kerken zit ‘praktisch atheïsme’ soms diep. We zullen dan uiteraard niet ontkennen dat gemeente en parochie bouwwerk zijn van de Geest, maar ons denken en handelen wordt er niet beslissend door beïnvloed. Soms zien we dat sterk terug in kerkelijke beleidsstukken. Na een vroom woord als opening, begint het zakelijke deel dat

feitelijk losstaat van de theologische noties van het begin. Ik hoorde eens van een protestantse beleidsnotitie die puur zakelijk van toon was. De opstellers kwamen uit het bedrijfsleven en hadden hun management-inzichten vrijwel een-op-een overgeheveld naar de kerk. Toen iemand opmerkte dat de naam van Jezus in het hele stuk niet voorkwam, is die naam er – oneerbiedig gezegd – alsnog in ‘gefrommeld’.

Prikkelend in dit verband is Lukas 10, het verhaal over Martha en Maria. De laatste zit als een leerling aan de voeten van Jezus, terwijl Martha zich uitslooft. Ze dient – ‘diakent’ staat er in het Grieks – maar bepaald gelukkig is er ze er niet mee. Martha diakent zich suf, zou je kunnen zeggen. Ze zoekt daarom steun bij Jezus – “zeg dat Maria mij komt helpen” – maar die steun krijgt ze niet. “Maria heeft het beste deel gekozen en dat zal haar niet worden ontnomen”, is de reactie van Jezus (Lukas 10: 40,41, NBV). Ik vind dat een fascinerende uitspraak. Raakt dit woord ook aan het functioneren van onze kerken? Wat is ‘het beste deel’ voor de kerk in onze tijd? We maken ons in de kerk vaak zorgen om het ontbreken van de Martha’s, vrouwen en mannen die zich willen inzetten voor de kerk, maar misschien moeten we ons veel meer zorgen gaan maken over de Maria’s die ontbreken, vrouwen en mannen die stilte zoeken, die bidden, die hun bijbel lezen, die in de kerk de boel de boel kunnen laten om zo de tijd te vinden om aan de voeten van de Meester te gaan zitten.

Mij trof in dit verband een mooie uitspraak van de theoloog Erik Borgman:

De afgelopen anderhalve eeuw heeft de kerk veel plannen gemaakt en veel plannen uitgevoerd. Het is tijd de zaken om te keren en weer te ontdekken welke plannen er met ons zijn. Op deze plaats, waar wij zijn. Onder deze omstandigheden waarin wij verkeren. (...) Het gaat er niet om dat we niets zouden moeten doen, maar we moeten doen wat ons hier en nu te doen gegeven wordt. Dit betekent met aandacht uitkijken naar de aanwezigheid van Degene die ons dit te doen kan geven en die, naar ons verteld is, gezegd heeft: ‘Weet wel, Ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de voleinding van de wereld’ (Mattheus 28,20). (Borgman 2015, 13)

De omkering die Borgman bepleit, heeft alles met receptiviteit te maken. Als het waar is dat Jezus Christus zijn gemeente bouwt en draagt, en als het waar is dat de Geest leven wekt, dan vraagt dat juist in onze tijd om opperste concentratie, om die draagkracht te (her)ontdekken. Dat is misschien wel een van de belangrijkste aspecten van geloofsleren op dit moment: het ontwikkelen van een antenne voor de beloftevolle, dragende en sturende stem van de Geest van Jezus Christus. Tot mijn vreugde zie ik hiervoor ook steeds meer aandacht komen. Dat zal ook te maken hebben met de diepe crisis waarin de kerken zich bevinden. Bij wijze van voorbeeld refereer ik aan het in 2017 verschenen boek ‘Krimp onderkennen. Hoop hervinden’. De auteur Jeffrey D. Jones beschrijft vijf noodzakelijke *mind shifts* in het denken over en handelen binnen de kerk. Eén daarvan is een verschuiving van een vooral seculiere visieontwikkeling naar openheid voor Gods stem. Jones realiseert zich heel goed dat deze verschuiving kwetsbaar is, want ‘Gods stem’ blijkt heel verschillend te worden verstaan.

'Discernment' is dan ook bepaald geen gemakkelijke roeping voor de kerk van nu. *Slow down, focus, let go, listen, connect, wait, settle, rest*, schrijft Jones in het Engelse origineel (2015, 73-76). Ik zie daarin een parallel met het denken van Erik Borgman, zoals hierboven beschreven. Ontvankelijkheid voor dat wat van Godswege ons wordt geschonken is in deze tijd van krimp en kramp cruciaal. Als het inderdaad waar is dat Christus zijn gemeente in stand houdt en bouwt, dan moeten we vóór alles ruimte en openheid creëren om die theologische werkelijkheid op het spoor te komen en van daaruit te gaan leven en handelen.

Jim Herrington c.s. beschrijven een Amerikaanse gemeente die al 35 jaar in een neerwaartse spiraal zit. Als er een nieuwe predikant komt, stelt hij voor om met de kerkenraad en enkele informele leiders in de gemeente een weekendretraite te houden over de toekomst van de kerk. De grote verleiding om in de retraite na te denken over een toekomstig werkprogramma en gericht te gaan werken aan nieuwe initiatieven, wordt weerstaan. Er worden in dit weekend geen 'zaken gedaan'. Het hele weekend staat in het teken van gezamenlijke en persoonlijke eredienst, gebed en bijbelstudie. Sommigen vasten. Aan het einde van het weekend zegt de pastor: 'I know some of you have expected me to come with a program or an agenda to turn the church around. I want to tell you as clearly as I can that the only agenda I have for now is to repeatedly call us back into the presence of God.' Deze terugkeer naar 'de eerste liefde' (vergelijk Openbaring 2:4) betekent een omkeer in het bestaan van deze gemeente, hoewel het bepaald niet zonder slag of stoot gaat. Predikant en kerkenraad krijgen het verwijt dat ze niet slagvaardig zijn en te weinig concrete initiatieven nemen. (Stoppels, 2009, 67-68)

6. De Bijbel als bron van geloof

Onderzoek in Nederland laat stevast zien dat de Bijbel buiten het protestantisme nauwelijks gelezen wordt. Het vijfjaarlijkse onderzoek 'God in Nederland' uit 2015 gaf op dit punt bijvoorbeeld het volgende beeld:

Lezen in de Bijbel in Nederland, per groep in procenten (2015)

	Leden RKK	Leden Protestantse kerk in Nederland	Leden kleine protestantse kerken	Ongebonden gelovigen	Ongebonden spirituelen	Seculieren
Regelmatig	4	37	74	4	1	0
Soms	14	30	12	16	5	1
Een hoogst enkel keer	27	18	5	24	18	8
Nooit	55	15	9	56	76	91

Bron: Ton Bernts, Joantine Berghuis, *God in Nederland 1966-2015*, Utrecht 2016, 74 (in het rapport worden de begrippen 'regelmatig' en 'soms' niet gespecificeerd)

Rooms-katholieke gelovigen lopen qua leesgedrag vrijwel helemaal in de pas met 'ongebonden gelovigen'. Dat zijn voor een groot deel personen die ooit kerkelijk gesocialiseerd

zijn, maar nu geen deel meer uitmaken van een kerkverband. De nadruk op de Bijbel als geloofsboek en bron van geloofskennis is een typisch protestants fenomeen, dat overigens ook daar onder druk staat. Ook in protestantse kringen neemt de vertrouwdheid met de Bijbel af (Stoppels, 2018).

Er is een zeker verband tussen de mate van interne secularisatie van geloofsgemeenschappen en de mate waarin de Bijbel wordt gelezen. Gebrek aan vertrouwdheid met de Bijbel leidt gemakkelijk tot een geloof dat zich niet substantieel onderscheidt van andere levensovertuigingen. Het maakt het ook lastig een gemeenschappelijk referentiepunt te vinden in geloofsgesprekken. Daarom wordt ook in rooms-katholieke kringen aangedrongen op een 'herontdekking' van de Bijbel (zie bijvoorbeeld Groome, 2011). Maar dat lijkt geen eenvoudige zaak te zijn, schrijft Erik Borgman:

net als geloven, moet ook een cultuur van bijbellezen gedurig inge oefend worden. Wat dat betreft zijn de vooruitzichten voor een katholieke cultuur van bijbellezen niet gunstig. Opvallend veel katholieken geven aan zelden of nooit de bijbel te lezen. De vernieuwing zal moeten komen van groepen die dit nadrukkelijk wel doen – die zijn er ook. (Borgman 2018, 52)

Welke groepen dat zijn, meldt hij niet in het artikel, maar zeer zeker zullen er stromingen en groeperingen binnen de Rooms-Katholieke Kerk zijn die de Bijbel een centrale plek geven. In hoeverre kunnen zij een katalysator zijn voor het bijbellezen binnen de parochies? En in hoeverre is er vanuit de bisdommen gerichte aandacht voor het stimuleren van het lezen van de Bijbel?

Veel meer dan in de protestantse traditie wordt de Bijbel – ook letterlijk – hooggehouden in de rooms-katholieke liturgie. De bijbel wordt plechtig binnengedragen, hij wordt gekust en bewierookt – allemaal uitingen van eerbied en ontzag. Daar kunnen protestanten nog veel van leren. Maar zou die liturgische eerbied zich ook kunnen vertalen in een gezamenlijk lezen van de Schrift, in een intensieve omgang ermee en de bereidheid ons te laten gezeggen door dit oude boek? Protestanten en katholieken kunnen hier samen optrekken.

7. 'Tweepoligheid' als stimulans voor geloofsleren

Tijdens gemeenteavonden en andere kerkelijke bijeenkomsten rond mijn boek *Oefenruimte* doe ik meestal een klein onderzoekje. Ik vraag de aanwezigen waar en hoe ze geleerd hebben op de weg van geloven. Daarbij vraag ik onder andere naar gemeenschappen, kleine groepen, evenementen of bewegingen die daarbij van belang zijn (geweest). We kunnen dan denken aan groepen *binnen* de eigen geloofsgemeenschap (bijbelkringen, gespreksgroepen, gebedsgroepen, parochiebestuur etc.), maar ook aan groepen en bewegingen *daarbuiten* (conferenties, diaconale werkvakanties, retraites etc.). In meerderheid noemen de respondenten dit soort 'plekken' als plaatsen die voor hun geloofsontwikkeling van belang

zijn geweest. Opmerkelijk veel respondenten noemen daarbij expliciet ook plekken *buiten* de lokale gemeente of parochie. Voor de Nederlandse context moeten we daarbij denken aan jongerenbewegingen als Youth for Christ, de Navigators, aan diaconale werkvakanties, kloosterweekenden, de jaarlijkse Opwekkingsconferenties, Taizé, zomerconferenties van New Wine en de conventies van de Charismatische Werkgemeenschap Nederland. In onze tijd zijn er daarnaast uiteraard ook de digitale netwerken en gemeenschappen. Voor rooms-katholieke gelovigen zijn hier misschien de nieuwe bewegingen en gemeenschappen van belang. We kunnen ook denken aan de Wereldjongerendagen. Gelovigen blijken hun heil dus ook buiten de lokale kerk te zoeken en te vinden. Er is niet enkel het kerkbezoek op zondag, maar er zijn aanvullend andere plaatsen waar ze leren en inspiratie opdoen. Ik noem dat 'tweepoligheid'.

Dit is beleidsmatig gezien een belangrijk gegeven. Ik durf op deze plek de stelling wel aan dat er binnen de kerk veel mensen zijn die fundamentele, zo niet beslissende impulsen voor hun geloofsleven hebben ontvangen buiten de lokale gemeente of parochie. Als die stelling juist is, dan is het wijs dat lokale kerken hun leden stimuleren ook elders te zoeken naar geloofsverdieping. Dat geldt misschien wel in het bijzonder voor gemeenten en parochies die beperkt zijn in hun vermogen om een veelzijdig vormings- en toerustingsprogramma te bieden. Soms moet je dus de binding aan een plaatselijke geloofsgemeenschap versterken door leden juist in verbinding te brengen met andere vormen en plekken van geloofsgemeenschap. Van belang is dan natuurlijk wel dat de spiritualiteit en de theologie van de parochie en de 'buitenplaats' niet te zeer verschillen en dat de lokale parochie zich laat raken door wat parochianen elders ervaren en opdoen. Parochies zullen actief open moeten willen staan voor wat parochianen 'van buitenaf' meebrengen en inbrengen. Dat gaat natuurlijk gemakkelijker als er een inhoudelijke klik is tussen beide 'polen', maar hoe dan ook is het een uitdaging om te zien hoe we tot vruchtbare verbindingen kunnen komen. Het Nederlandse onderzoeksinstituut KASKI deed in 2005 onderzoek naar de relatie tussen parochies en nieuwe bewegingen en gemeenschappen. Het rapport ziet zeker kansen voor opbouw van de parochie vanuit de nieuwe bewegingen en gemeenschappen, maar is ook nuchter: een kruisbestuiving is niet zonder meer gegeven. Soms blijkt dat het bij het 'nieuwe' meer om restauratie dan om vernieuwing gaat (Harperink, 2005; vgl. Cordemans, 2014).

De rooms-katholieke traditie heeft, meer dan het protestantisme, in haar structuur altijd een vorm van 'tweepoligheid' gekend. Naast de territoriale parochies waren er de orden en congregaties, die op een eigen wijze vormgaven aan het geloof. Deze dubbele structuur is echter sterk verzwakt geraakt waardoor een pendelbeweging tussen verschillende gestalten van geloofsgemeenschap veel minder kansen heeft. Het is daarbij opmerkelijk dat het in Nederland momenteel vooral protestanten zijn die de kloosters bezoeken. Vaak zijn er lange wachtlijsten voor een kloosterweekend of retraite, met name door de intekening van protestantse groepen. 'Tweepoligheid' zit protestanten misschien wat meer in het bloed dan rooms-katholieken, maar binnen beide kerkverbanden is er eenzelfde uitdaging: het stimuleren van deze 'tweepoligheid'. Dat kan zowel binnen de lokale gemeenschap als

daarbuiten. Met enkel deelname aan zondagse eucharistievieringen gaat de kerk het niet redden.

8. De pastor: creatief afwezig

De Duitse gemeenteopbouwman Christian Schwarz maakt een onderscheid tussen vermeerderen en vermenigvuldigen (Schwarz & Schalk, 1997, 136-146). Bij vermeerdering raakt de pastor – vaak als hoofdverantwoordelijke – betrokken bij steeds meer activiteiten en personen. Uiteindelijk is de maat vol en kan er niets meer bij. Dat is niet alleen voor pastores fnuikend, maar zeker ook voor de gemeenschap. Want als de voorganger vertrekt, zijn veel van diens investeringen ook weg. Anders ligt het bij vermenigvuldiging. Daarbij investeert de pastor in een beperkte groep ‘betrouwbare mensen’, die op hun beurt weer zullen kunnen investeren in anderen. Zo ontstaat er een olievlekwerking. In de kringen van ‘vermenigvuldigers’ zijn de woorden van Paulus aan het adres van Timotheüs paradigmatisch voor het denken over de kerk: “Mijn kind, wees sterk door de genade van Christus Jezus. Geef wat je in aanwezigheid van velen van mij hebt gehoord, door aan betrouwbare mensen die geschikt zijn om anderen te onderwijzen” (2 Tim 2,1-2). Paulus zoekt hier naar een keten van verspreiders van het evangelie. Gemeentestichtingsbewegingen als bijvoorbeeld Simple Church werken sterk langs deze weg van vermenigvuldiging. Iemand sprak in dit verband eens over de ‘creatieve afwezigheid’ van pastores. Te zeer aanwezige leiders bouwen uiteindelijk niet op. Priesters, predikanten en kerkelijk werkers die creatief afwezig zijn, scheppen toekomst (vgl. Lodewijks 2011/2013, 45 e.v.). We kunnen het ook nog anders zeggen: de dienst van pastores dient in zekere zin die van een ‘afstandsbediening’ te zijn. Zij die er te veel ‘boven op’ zitten, dienen uiteindelijk de parochie niet. Afstand is vaak heilzaam. De voorganger is immers ook altijd voorbijganger. De uiteindelijke en blijvende bijdrage van de pastor komt misschien dan ook pas echt in beeld na zijn of haar vertrek: hoe volwassen is de parochie of gemeente die hij of zij dan achterlaat?

In de traditionele volkskerken zit ‘de verzorgingscultuur’ diep. Maar niet alleen daar, ook in andere kerken is ‘een verzorgingsmodus’ heel reëel. In onze samenleving worden we veelal opgevoed tot consumenten, tot mensen die diensten afnemen op het moment dat we deze nodig hebben. De kerk is dan een van de vele zorgaanbieders. Zo worden priesters en kerkelijk werkers heel gemakkelijk meer herder dan leraar, meer trooster dan profeet, meer uitvaartleider dan vroedvrouw. De pastor komt dan eerder in beeld aan ‘de rand’ van het leven dan in ‘het centrum’, waar het leven van alledag zich afspeelt en waar geloven uiteindelijk gestalte moet krijgen. Greg Ogden schrijft in zijn boek over discipelschap dat de concentratie van de kerk op individueel (crisis)pastoraat uiteindelijk een verwoestende invloed heeft op het vermogen van geloofsgemeenschappen om mensen te trainen in de navolging van Christus. Hij schrijft – in het spoor van Paulus – dat voorgangers primair geroepen zijn “om de heiligen toe te rusten voor het werk in zijn dienst” (Ef 4:12). Daar ligt

hun primaire roeping en dus niet bij het individuele (crisis)pastoraat (Ogden, 2008, 40-42). Ik hoor pastores regelmatig over het grote aantal uitvaarten dat ze hebben. Uiteraard willen ze deze zorgvuldig en met respect voor de overledene en de nabestaanden doen, maar ze worden daarbij wel vaak in een spagaat getrokken. Want niet de dood, maar het leven is hun *core business!*

Oefenen bij het leven, dat is waar het in minstens twee opzichten op aankomt in de kerk. Maar dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, want, zoals gezegd, het verzorgingsdenken zit vaak diep verankerd in de cultuur van parochies en gemeenten. Veranderingen zijn hier alleen mogelijks langs de weg van diepgaande gesprekken over de kern van kerk-zijn en over het bieden van werkruimte aan de pastor, werkruimte die maximaal dienstbaar is aan deze kern. Op dit punt ligt er dus fundamenteel huiswerk voor de christelijke gemeente. Meer algemeen is er de vraag in welke mate de parochie primair is vormgegeven vanuit het verlangen mensen te vormen tot volgelingen van Jezus Christus. Spannender wordt het nog vanuit een andere vraag: staat de parochie het toe dat de pastor zijn of haar aandacht in de eerste plaats richt op vorming en toerusting van een beperkte groep binnen de parochie, wetend dat dit ten koste zal gaan van het klassieke pastoraat? Omwille van de toekomst van de parochie zullen we deze en andere vragen rond discipelschap onder ogen moeten durven zien. Want ook voor de kerk geldt de uitspraak van Jan Rotmans dat we niet te maken hebben met een tijdperk van verandering, maar met een verandering van tijdperk (Rotmans 2015).

9. Nawoord

Nadat ik dit artikel had afgesloten, verscheen het boek *Als God renoveert. De parochie van onderhoud naar bloei* van de Canadese priester James Mallon (Baarn/Antwerpen 2019). Er is een verrassend sterke geestverwantschap tussen dit boek en mijn artikel. Het boek is in korte tijd herdrukt en het is nu de vraag of het sporen zal gaan trekken in lokale parochies in België en Nederland. Het is in ieder geval een boek dat te denken geeft.

Bibliografie

BERNTS, T. & J. BERGHUIS, *God in Nederland 1966-2015*, Utrecht, Ten Have, 2016.

BORGMAN, E., *Waar blijft de kerk? Gedachten over opbouw in tijden van afbraak*, Baarn, Adveniat, 2015.

BORGMAN, E., *De ziel van het geloof en de theologie. De Bijbel lezen als belofte van genade*, in F. BARNHOORN e.a. (eds.), *De Bijbel in Nederland. Reflecties over het gebruik van de Bijbel in kerk en cultuur*, Haarlem, NBG, 2018, 46-58.

BREEN, M. & S. COCKRAM, *Een cultuur van discipelschap. Bouwen aan een missionaire beweging door discipelschap in de stijl van Jezus*, uitgave Nederland Zoekt, 2011.

- CORDEMAN, I., *Zorgen nieuwe bewegingen voor een nieuwe adem nu parochies het moeilijk hebben?*, in P. DE MEY & L. PULINCKX (eds.), *Aan zijn Rijk komt geen einde...?! Over de lege kerken in Europa*, Antwerpen, Halewijn, 2014, 103-112.
- DONDERS, P., *Veerkracht. Gezonder leven, beter presteren*, Hoornaar, Gideon, 2015.
- FIRET, J., *Het agogisch moment in het pastoraal optreden*, Kampen, Kok, 1968.
- FROST, M. & A. HIRSCH, *The Shaping of Things to Come. Innovation and Mission for the 21st-Century Church*, Peabody, Hendrickson Publishers, 2003, 213-216.
- GELDERLOOS, J., *Sporen van God in het dorp. Nieuwe perspectieven voor kerken op het platteland*, Utrecht, Boekencentrum, 2018.
- GROOME, T. H., *Will there be Faith? A New Vision for Educating and Growing Disciples*, New York, Harper One, 2011.
- HARPERINK, S., *Nieuwe bewegingen en gemeenschappen in de R.-K. Kerk van Nederland. Hoe kunnen zij bijdragen aan de vitalisering van het kerkelijk leven?* Rapport nr. 538, 2005; file:///C:/Users/sstoppel/AppData/Local/Microsoft/Windows/Temporary%20Internet%20Files/Content.IE5/OJO6R1E/rapport538.pdf (geraadpleegd op 18 december 2018).
- HÖFTE, B., *Geloven in Mariënheem*, in *WKO Bulletin* (2017) nr. 95, 21-25.
- JONES, J. D., *Krimp onderkennen. Hoop hervinden. Betekenisvol en gelovig kerk zijn met minder mensen*, z.p., Ekklesia, 2017 (vertaling van *Facing Decline, Finding Hope. New Possibilities for Faithful Churches*, Lanham, Rowman & Littlefield, 2015).
- KONINGSVELD, M. van, *Aan de vruchten kent men de boom. Een praktisch-theologische studie over activiteit en vitaliteit van de parochie*, z.p., 2005 (uitgave in eigen beheer).
- LODEWIJKS, J., *Franciscaans leiderschap. Als het wassen van andermans voeten*, z.p., Ten Have, 2011/2013.
- OGDEN, G., *Discipelschap met impact. Groeien als leerling van Jezus in een triade*, Driebergen, Navigators, 2008.
- ROTMANS, J., *Verandering van tijdperk. Nederland kantelt*, Boxtel, Aeneas, 2015.
- SCHWARZ, C. A. en C. Schalk, *De praktijk van natuurlijke gemeenteontwikkeling*, Hoornaar, Gideon, 1997, 136-146.
- STASSEN, P. en A. VAN DER HELM, *God is verhuisd. Naar nieuwe gelovige gemeenschappen*, z.p., Berne Media, 2016.
- STOPPELS, S., *Het hoge Woord in de Lage Landen. Introductie*, in F. BARNHOORN e.a. (eds.), *De Bijbel in Nederland. Reflecties over het gebruik van de Bijbel in kerk en cultuur*, Haarlem, NBG, 2018, 9-20.
- STOPPELS, S., *Oefenruimte. Gemeente en parochie als gemeenschap van leerlingen*, Zoetermeer, Boekencentrum, 2013.
- STOPPELS, S., *Voor de verandering. Werken aan vernieuwing in gemeente en parochie*, Zoetermeer, Boekencentrum, 2009.
- TORFS, R., *Alleen een reformatie kan de Rooms Katholieke Kerk nog redden*, in *Trouw. De verdieping* (10 november 2018); <https://www.trouw.nl/religie-en-filosofie/alleen-een-reformatie->

kan-de-rooms-katholieke-kerk-nog-redden~a87d4c01/ (geraadpleegd op 24 december 2018).

VAN DEN BOSSCHE, S., *Als God ons aanspreekt. Over geloof als roeping en de kerk als gemeenschap van geroepenen*, in P. DE MEY, L. PULINCKX (eds.), *Aan zijn Rijk komt geen einde...?! Over de lege kerken in Europa*, Antwerpen, Halewijn, 2014, 81-91.